

Це може відбуватися у формі дискусії, рольової гри, групової справи взаємодії, дебатів тощо. Викладач тут не є вершиною знань, виключно носієм інформації, рішень, аналізу, — він розвиває дискусію, задає тон за допомогою відкритих запитань, які спонукають студентів досліджувати та інтерпретувати матеріал самим.

Ситуаційні справи збуджують інтерес студента, допомагають удосконалювати свої аналітичні, мовні навички, здатність до рефлексії та саморегуляції емоційних станів.

Організована таким чином підготовка студентів до емоційної дидактичної взаємодії реалізує й саму емоційну взаємодію «викладач-студент».

Н. Є. Герасимова, асистент

Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького

ВНУТРІШНІЙ КОНФЛІКТ ТА ПОРУШЕННЯ ВЗАЄМВІДНОСИН У ПЕДАГОГІЧНОМУ СПІЛКУВАННІ

У законі України «Про освіту» (1996) підкреслюється, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості, як найвищої цінності суспільства. При цьому як основні принципи освіти визначаються гуманізм, демократизм, пріоритет загальнолюдських духовних цінностей. Цілком зрозуміло, що втілювати в життя ці принципи повинні вчителі, адже саме від них залежить духовне здоров'я прийдешніх поколінь, майбутнє України. Тому важливого значення набуває підготовка й становлення творчої особистості вчителя-професіонала, виявлення максимального творчого потенціалу кожного педагога. Як відомо, особистісні проблеми людини безпосередньо впливають на її спілкування з оточенням. Це особливо актуально для педагогічного спілкування. Психологічні дослідження довели, що оптимізація сприйняття особистісного «Я» одночасно сприяє і виникненню в індивіда готовності до сприйняття інших.

Особистісна деструкція суб'єкта, яка визначає дисфункції спілкування, може виражатися в замаскованих невротичних симптомах, які часто не розпізнаються суб'єктом. При цьому в поведінці починають домінувати ірраціональні компоненти. Здебільшого в поле свідомості суб'єкта потрапляють наслідки дії внутрішнього конфлікту: відчуття напруженості, тривоги, очікування невдачі, підвищена агресивність тощо. Такі деструктивні прояви психіки, які породжуювані дією внутрішнього конфлікту, спричиняються до виникнення конфліктів з іншими людьми, зокрема з дитиною (учнем). За таких обставин у недосвідченого вчителя неминуче виникають психологічні бар'єри в спілкуванні з учнем. Більше того, такі деструктивні явища спілкування визначаються, зазвичай, несвідомими фіксаціями

власного дитинства, тому й не піддаються саморегулюванню. При цьому здійснюється гіперболізація негативних якостей людини (учня), егоїстичне прагнення утвердження гідності власного «Я». Оскільки Я-концепція інтегрована Я-образами (і продовжує безперервно формуватися ними), то викривлення Я-образу, природно, тягне за собою викривлення Я-концепції, деформуючи самооцінку. Викривлення ці розпочинаються з негативних сумнівів щодо правильності (адекватності) своєї поведінки відносно *Ти* до усвідомлення свого Я як здатного до агресії. Розпочинається конфлікт із захисту своїх інтересів, а завершується захистом свого Я, своїх підсвідомих ціннісних структур, зрештою «ядра» свого Я, своєї Я-концепції. Викривлення Я-образу означає викривлення в комунікації, порушення консенсусу, який склався раніше, взаємних переконань в істинності певних положень, подій тощо. У розвитку конфліктні порушення в Я-образах опонентів призводять до формування у кожного з них образу ворога, тобто такого Я-образу, в якому домінують очікування від *Ти* негативних оцінок, очікування від інших пов'язані з агресивною поведінкою. Причини відсутності єдності з самим собою, внутрішньої цілісності по-різному інтерпретуються в сучасній та зарубіжній психології. Популярними є психоаналітичні уявлення про неусвідомлювані причини і джерела внутрішньоособистісних конфліктів: причинами конфліктів є протидіючі сили *Воно*, *Его*, *Супер-Его*. Представники інших теорій особистості по-своєму трактують причини внутрішньоособистісних конфліктів, а саме як:

— комплекс неповноцінності, який протистоїть прагненню до досконалості (А. Адлер);

— несумісні невротичні потреби, які одночасно спонукають людину прагнути взаємодії з іншими людьми, виявляти агресивність до них і бажати бути від них незалежною (К. Хорні);

— психологічні кризи, які виникають під час формування ідентифікації особистості (Е. Еріксон).

Отже, конфлікт — це завжди порушення психологічної гармонії, яка тягне за собою деструктивність. Особливо дезадапційною для виховної взаємодії вчителя з учнями є тенденція знецінювання позитивних якостей іншої людини, дискредитація її гідності, а також прагнення маніпулювати її поведінкою. Неусвідомлений характер системи внутрішнього конфлікту знижує рівень контролю і свободи дії за вибором. Суб'єкт при цьому обмежений у використанні власного особистісного потенціалу, професійних знань, що значно знижує його соціальну та професійну захищеність. Це свідчить про те, що процес адаптації молодого вчителя до педагогічної професії залежить від його особистісних характеристик. Провідними в цьому процесі є здатність молодого спеціаліста до самоусвідомлення, прояви захисних тенденцій, конфліктогенність, породжувана внутрішньою суперечливістю «Я»-структури тощо. Це зумовлює об'єктивну

необхідність пошуку шляхів і засобів подання молодому вчителю дійсної психологічної допомоги у формуванні необхідних особистісних якостей. Тому так важливо, щоб фахова підготовка не обмежувалась засвоєнням знань, а забезпечувала б опанування вчителем інструментарію пізнання себе, інших людей у процесі спілкування. Щоб змінити негативні якості вчителя, треба включити його в таке спілкування, яке дозволить досліджувати себе, з'ясувати й розв'язувати свої особистісні проблеми, пов'язані з внутрішнім конфліктом, тобто з неусвідомленими аспектами власної психіки.

У дослідженні внутрішнього конфлікту відкриває нові можливості розроблений академіком АПН України Т. С. Яценко метод активного соціально-психологічного навчання (АСПН). Перевагою його над іншими формами групової роботи є те, що навчання будується на матеріалі мимовільної, спонтанної активності його учасників, що дає змогу вивчати механізм внутрішньої зумовленості поведінки. В основі функціонування груп АСПН лежить прагнення учасників навчання оволодіти процесом власного самопізнання та пізнання іншої людини психодіагностикою. Все це забезпечує позитивні самооцінки, і, отже, підвищує відповідальність педагога за свою поведінку.

Для оптимальної адаптації до педагогічної професії недостатньо фахових (стандартних) знань, необхідно ще й володіти рефлексивними (соціально-перцептивними) знаннями й психологічним інструментарієм пізнання себе та іншої людини (учня) в процесі спілкування. Наше дослідження в групі АСПН дозволяє констатувати взаємозв'язок категорії «відносини» з внутрішніми конфліктами. Останні породжують деструкції особистості, що виявляється в егоцентричних тенденціях, егоїзмі стосунків з іншими людьми, схильності до дискредитації значущості іншої людини (учня), викривлення реальності тощо.

Фіксація внутрішніх конфліктів на дитячих потягах до близьких людей нерідко надає інфантильного відтінку стосункам. Стабільність стосунків непродуктивно набуває ригідного характеру внаслідок стандартизованості поведінкових проявів, що властиві внутрішньому конфлікту. Таким чином, психокорекція особистісних якостей молодого вчителя потребує використання методів, які б дозволили нівелювати негативні наслідки дії внутрішніх конфліктів, пов'язаних з неусвідомленими аспектами психіки. Саме таким завданням відповідає метод активного соціально-психологічного навчання. Психодіагностика в групі АСПН, завдяки її динаміці, має процесуальний характер і дає змогу безболісно виявити дезадапційні прояви поведінки молодого вчителя в ситуації спілкування. Ці прояви нівелюються самою атмосферою спілкування в групі АСПН, якій властиві демократизація відносин, їх гуманізація, рівність позицій і партнерства в стосунках. Наші дослідження у групі АСПН дозволили діяти на молодих учителів глобальні передумови дезадапційних

проявів психіки — порушення цілісності психіки, викликаной внутрішніми конфліктами. Саме тому застосування методу АСПН дозволило нам торкнутися важливого питання, пов'язаного з виявленням особистісної проблеми суб'єкта, яка ґрунтується на певному стабілізованому внутрішньому конфлікті.

Особистісна проблема є нерозв'язною для суб'єкта без сторонньої психологічної допомоги. Завдяки дії системи «психологічних захистів» здійснюється суб'єктивна інтеграція психіки, яка виражається в ілюзорній адаптації особистості до колег та учнів. Ця ілюзорність виявляється у викривленні соціально-перцептивної інформації в інтересах ідеалізованого «Я». Інформація, яка не відповідає тенденціям та «вимогам» щодо зворотного зв'язку ідеалізованого «Я», певним чином піддається викривленню, пропускам, зашумленню, що, без сумніву, дезадаптує особистість. Процес нівелювання таких деструктивних проявів не є простим, бо механізми такої ілюзорності, суб'єктивної інтеграції та об'єктивної дезінтеграції спрацьовують на несвідомому рівні і не піддаються саморегуляції та самоконтролю. Щоб забезпечити такий самоконтроль, а отже, підвищити адаптаційні резерви психіки молодого учителя, необхідно виявити інфантильні витoki таких деструкцій, пов'язаних з історією життя суб'єкта, з певними фіксаціями на значущих людях дитинства.

Розширення процесу самоусвідомлення відбувається не зразу і здійснюється у відповідності з точністю психодіагностики особистісних передумов дезадапційних проявів поведінки, викривлення соціально-перцептивної інформації, дискредитації значущості Я інших людей (учнів), ставлень до них (тенденцій агресії та недоброзичливості, егоцентризму та егоїзму). Цьому сприяє як уся система організації навчання АСПН, так і окремі її методики. Про те, що позитивні зміни в особистості після закінчення занять в АСПН зберігаються, свідчать обстеження молодих учителів, що пройшли АСПН (після одного року роботи в школі) протягом трьох років. Результати багаторічного спостереження під час роботи груп АСПН дають підставу зробити висновок, що таке навчання сприяє гармонізації системи відносин, а усвідомлення особистісної структури відбувається на рівні конструктивних змін у напрямку розв'язання внутрішнього конфлікту, що значно полегшує процес професійного становлення педагога.